

Вплив інтернету на процес формування суспільної свідомості

Василенко К. М.,
прилигентка

Метою дослідження є вивчення феномену суспільної свідомості в Україні. Суспільна свідомість була предметом теоретичним, поки не трапилися події Революції Гідності. Соціальні мережі та інтернет-видання, що швидко і ефективно продукують інформацію, впливають на стан суспільної свідомості. В статті наводиться історичний екскурс, даються дефініції, авторка статті наводить власні судження щодо стану суспільної свідомості і ролі засобів масової інформації в процесах формування громадянських поглядів. Основним методом дослідження став історико-порівняльний метод, що дав можливість розглянути проблему в її історичній ретроспективі, дослідивши джерела і навівши відповідні свідчення. Складність герменевтичного методу дослідження в статті, була виправдана несподіваними результатами. Результатом статті став оригінальний історичний екскурс, а також ряд наукових прогнозів щодо ефективності впливу інтернет видань на формування суспільної свідомості. Робота має велике практичне значення: авторка збирається апробувати теоретичні посилання у журналістській діяльності.

Ключові слова: суспільна свідомість, громадська думка, соціальні мережі, інтернет-видання, репортер.

Impact of internet on the process of moulding civil awareness

Vasylenko Kseniia,
External PhD Student

The article pursues as its main objective the study of impact exercised by the media on formation of civil awareness in the Ukrainian society, particularly in the wake of the Revolution of Dignity (winter 2013-14). As the author demonstrates, the media played a crucial role in the victory of the Ukrainian Maidan. The range of the media that the author considers is wide and includes social networks. However, the focus of the research is on the influential internet portals, such as LB.ua, which the author curates as its editor-in-chief.

Although the focus of the study is concentrated on the current developments in the evolution of civil awareness, the author also makes some historical excursions. Comparison of the current situation with the situation before the Revolution of Dignity is one of the features of the author's scholarly method.

The author concludes with an attempt to foresee the near future in the relationship between the Ukrainian society and the media. In particular, she suggests how the media can take on radicalization of social feelings in the wake of the ongoing military conflict in the east of Ukraine and exacerbation of the economical and political crises.

The author intrinsically connects theoretical premises of the article's subject with possible practical implications. She demonstrates how the theory of media, borrowed particularly from the American and British studies, can work in the Ukrainian situation. This constitutes the main scholarly significance of the study.

Keywords: civil awareness; public opinion; social networks; Internet media, reporter.

Влияние интернета на процесс формирования общественного сознания

Василенко К. Н.,
прилигента

Целью исследования является изучение феномена общественного сознания в Украине. Общественное сознание было понятием теоретическим, пока не произошли события Революции Достоинства. Социальные сети и интернет-издания, которые быстро и эффективно продуцируют информацию, влияют на состояние общественного сознания в Украине. В статье приводится исторический экскурс, дефиниции, автор статьи приводит собственные суждения касательно состояния общественного сознания и роли средств массовой информации в процессах формирования гражданских взглядов. Основным методом исследования стал историко-сравнительный метод, который дал возможность рассмотреть проблему в исторической ретроспективе, изучая источники и наводя о свидетельств. Сложность герменевтического метода исследования в статье, была оправдана неожиданными результатами. Результатом статьи стал оригинальный исторический экскурс, а также ряд научных прогнозов касательно эффективности воздействия интернет изданий на формирование общественного сознания. В статье были приведены оригинальные суждения автора о радикализации общества в кризисный период. Проводятся аналогии и параллели с научными разработками известных американских и английских специалистов. В частности, упоминается об эффективной самоорганизации групп, целых социальных слоев. В статье большое внимание уделено специфике восприятия теоретической информации на практике. Показано, как прагматика порой опережает теоретические посылы, автор настаивает на скорейшей разработке проблемы формирования общественного сознания в научном мире. Работа имеет большое практическое значение: автор собирается апробировать результаты теоретических исследований в журналистике.

Ключевые слова: общественное сознание, публичное мнение, социальные сети, интернет-издания, репортер.

Вступ. Проблема вивчення суспільної свідомості із суто теоретичної, наукової площини в Україні швидко перейшла в прагматику повсякденного життя. Пов'язане це із погіршенням соціально-економічної обстановки; війною на сході країни; різкою, часом мало прогнозованою зміною настроїв і уподобань великих мас населення, які швидко самоорганізуються за допомогою соціальних мереж, інформаційних повідомлень в Інтернеті. В межах однієї країни спостерігаємо протилежні настрої мешканців різних регіонів, соціальних груп. Заявили про себе нові соціальні прошарки, які гуртуються в самодіяльні об'єднання, часто демонстративно ігноруючи вже усталені, канонічні партії, осередки тощо. Кожна нова група, кожен новий колектив, який концентрується і збирається через маловідомі досі мотиви і причини: військові братства, молодіжні спілки за уподобаннями, різноманітні групи за спільними інтересами в соціальних мережах тощо, мають або напрацьовують, в процесі інтенсивного спілкування, власний світогляд.

Все це є феноменом суспільної свідомості, власне, усвідомленням колективного «єго» не лише самого факту свого існування, але й переконання, що слід боротися за краще життя, умови існування,

перспективу розвитку українського суспільства і держави.

Методи дослідження. На початку статті використано історико-порівняльний метод дослідження, що дає можливість розглянути проблему в її історичній ретроспективі, дослідивши джерела і навівши відповідні свідчення. Складність герменевтичного методу дослідження в статті, була виправдана несподіваними результатами. Герменевтику як метод було використано в тому аспекті праць Г. Гадамера, в якому він намагався усвідомити і витлумачити історичність мовного людського досвіду. Безперечно, герменевтичний метод дослідження феномену суспільної свідомості також доцільний, коли йдеться про осягнення сенсу. Останні сторінки наукового дослідження присвячені радикалізації поглядів в сучасному суспільстві. Однозначно зрозуміло, що пошуки сенсу: буття, війни, смерті за Батьківщину, багато в чому реалізуються через спілкування в соціальних мережах, неабиякого значення набуває тут мовна культура як засіб оптимального висловлення своїх думок. В другій частині статті частково використано метод моніторингу, який сам по собі дуже ефективний в науковій розробці значно ширшого обсягу, але в цьому разі він був апробований, довівши свою ефективність.

Результати дослідження. Результатом дослідження є упорядкований історичний екскурс в історії питання і ряд нових положень стосовно феномену суспільної свідомості, що впливають із реалій сьогодення. Авторка статті збирається повністю реалізувати і розгорнути наукові розробки в дисертаційному дослідженні. Водночас, авторка статті збирається використати теоретичний матеріал у власній журналістській діяльності як шеф-редактор інтернет-порталу «Lb.ua». Авторка статті збирається прочитати лекцію перед магістрами Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, присвячену проблемам формування суспільної свідомості і ролі в цьому національних інтернет-видань.

Дослідження феномену новітньої постіндустріальної цивілізації немислиме без розуміння того факту, як за відносно короткий час змінилася суспільна думка, що нині означає це поняття і яким чином Інтернет вплинув на розвиток суспільної моралі, принципів естетики, громадянської позиції – власне, всіх компонентів, що складають суспільну думку.

Звернемося до джерел попередньої, «радянської» цивілізації, що феномену Інтернету не застала, отже формування суспільної думки як такої проходило за умов неподільного правління однієї ідеології і однієї партії, що, згідно законів діалектики, через відсутність конкуренції як фактору боротьби протилежностей, призвело до руйнування як цієї самої партії, так і держави в цілому. Зрештою, слід зазначити, що посилення на досвід вивчення суспільної свідомості в недемократичному суспільстві є, по суті, вивіреном ходом, оскільки саме із надр цього суспільства з'явилася нинішня суспільна мораль. З нею – громадянська свідомість і те досить непевне, звично змінюване чи не щодня поняття, що його називають суспільною думкою.

За прийнятою в радянські часи термінологією, «побудова суспільної свідомості, а отже, сама суспільна свідомість в цілому є абстрактною структурою. Ця абстрактна структура буде реалізуватися в окремих формах суспільної свідомості, проте в кожному випадку окремо, поза специфіки даної форми» [1,17].

Загалом ще двадцять-тридцять років тому вважалося, що структура суспільної свідомості є абстракцією, результатом теоретичного осмислення та розподілу суспільної свідомості на сфери, рівні, форми, види, стани. Природно, що цей теоретичний аналіз мав об'єктивну форму, відображаючи реальну багатоваріантність суспільної свідомості зі сторін змісту і функцій. В радянській науковій літературі суспільна свідомість аналізувалося в двох аспектах: соціологічному і гносеологічному. Найбільш повно ця точка зору була представлена у відповідних спеціальних виданнях, що реалізували теоретичні дослідження науковців партійних шкіл, інститутів,

академій. При соціологічному аспекті структура суспільної свідомості розглядалася як така, що має два рівні: ідеологію і суспільну психологію. Гносеологічний аспект аналізу дозволяв виділяти науково-теоретичну і масову або так звану «побутову» свідомість. Структурні рівні суспільної свідомості в свою чергу мали себе виявляти в таких аспектах, як політична свідомість. Однак, своєрідність реалізації структурних елементів суспільної свідомості в його окремих формах визначалося лише двома факторами. Першим – особливостями місця і ролі політичної свідомості в системі суспільної свідомості, основним елементом якої вона є. Другий фактор – власне специфікою даної форми суспільної свідомості, що визначалося оригінальністю соціальних функцій, що нею виконувалися [1, 25].

Слід нагадати, що поняття інформаційного суспільства, ґрунтовно розроблене в працях Д. Робертсона та Г. Мак-Люена, передбачає кілька стадій або ж епох розвитку людської цивілізації. Перший етап – варварство, повна відсутність писемності, передача інформації виключно у вербальний спосіб. Суспільна свідомість як така відсутня, відсутнє поняття індивідуальності, окремих членів триби, зграї не виводить себе психологічно за межі власного племені, його життя і смерть ще відчуються ним лише фізіологічно. Сам він може загинути але його рід лишається жити.

Другий етап – виникнення абетки, фонетичної писемності. Можна довго сперечатися, чи є критське лінійне письмо «А» чи письмо «Б» першими зразками фонетичної писемності, чи являють собою перехідну стадію від ієрогліфу до абетки, проте факт залишається фактом. Саме писемність призвела до руйнації родоплемінних зв'язків, звуки стали трансформуватися у візуальні форми, людина стала відрізняти себе серед інших.

Далі з тезами Г. Мак-Люена можна погоджуватися лише частково, оскільки авторка наукового дослідження вважає, що саме в епоху зародження писемності, почалося формування того поняття, що ми його згодом назвали «суспільною свідомістю». Колиска європейської цивілізації – антична Греція сформувалася саме на основі громадянських інститутів. Держави-поліси, особливо в Лакедемоні (Спарта) чи на Пелопоннесі (Афіни, Фіви, окремо – грецькі колонії на Сіцилії та в Малій Азії) знали що таке суспільна свідомість як реальність. Реформи Солона і Піссітрата лише формалізували це поняття у вигляді юридичних норм, закріпивши громадські свободи, наділивши вільних громадян не лише правами але й накресливши коло їх обов'язків.

Тобто, дещо спрощено розуміння суспільної свідомості як феномену технологічної цивілізації не має під собою зваженої історичної бази, інша річ, що форми методи і впливу на суспільну свідомість видозмінювалися із зростанням продуктивності різноманітних технологій.

«Несподіваний і повний крах першої європейської цивілізації примушує замислитися про злети і падіння цивілізацій взагалі. Виникає питання: чи були мінойці, які не пережили цю катастрофу, в чомусь у ній винні? ...Мимоволі задаємо собі питання: а чи придатна теорія катастроф (що так широко використовується в інших галузях знань), до подій в історії людей, як ці події розгортаються на довгому відрізку часу... Чи не може математична теорія хаосу якимось чином пояснити: чому довгі і спокійні періоди розвитку і добробуту змінюються хвилюванням і хаосом?» [2, 70].

Дещо складна цитата із ґрунтовної праці англо-американського дослідника Нормана Девіса «Історія Європи» підводить нас до думки: а чи не був винахід Гутенбергом друкованого верстата тим «метеликом», який змахнувши «крильцями», створив незнану і незрозумілу на довгий час імперію Інтернет?

Третій етап, третя епоха розвитку людської цивілізації за Г. Мак-Люеном, саме «гутенбергова галактика», що давши можливість індивідуального сприйняття друкованого тексту, сформувала індивідуальну свідомість. Однак «друк атомізував індивіда, тобто відірвав його від групи, до якої він належав, і запропонував модель маси окремих індивідів, які шляхом механічного складання створюють могутність структури» [3, 48].

Вважається також, що саме друкарство проклало шлях протестантизму, оскільки «людина дістала можливість обдумувати зміст книжок на самоті, а не сприймати зміст писань зі слів проповідника» [3,48]. Проте, на нашу думку, протестантизм все ж виник і розвинувся здебільшого з економічних причин, як відповідь буржуазії і класу промисловців, який вже народжувався, на економічне засилля католицької церкви, її бюрократичного апарату, пов'язаного із цим хабарництва та корупції в європейських дворах. Щодо можливості індивіда самостійно усвідомлювати а, тим більше тлумачити, догмати Святого письма, то тут слід вдатися швидше до емпірики: скільки грамотних було в тому чи іншому німецькому місті, звідки почалася Реформація, скільки екземплярів Біблії і спеціальних релігійних видань приходилися на душу населення в Англії, Франції, Німеччині і т. д. Тобто, висловлюючись мовою сучасних політтехнологів, провести «глибоке соціологічне буріння-дослідження». Звісно, такого обстеження за часи пізнього Середньовіччя проведено не було, тож говорити про протестантизм як побіжний наслідок винаходу Гутенберга здається недоцільним.

За Г. Мак-Люеном четвертий етап розвитку людської цивілізації: власне сучасна електронна цивілізація, об'єднана Інтернетом. Теоретично народжена в новому, інформаційно-насиченому світі, людина одразу починає вбирати, всотувати в себе

новітні технологічні досягнення, формувати певні моральні правила, встановлювати пріоритети, комунікація як самостійна субстанція сама по собі теж активно впливає на становлення індивіда, трансформуючи і структуруючи свідомість, за твердженням Г.Мак-Люена трапляється так, що засіб повідомлення стає самим повідомленням.

Як відомо, останнім часом ми стали свідками різких змін в суспільній свідомості в країнах західної цивілізації. Пов'язано це, насамперед з кризою капіталістичного виробництва, очікуваною другою хвилею фінансової кризи. Отже, як ніколи стає зрозумілим, що слід звернутися до першоджерел тлумачення понять суспільна свідомість, суспільна думка і т. д.

Абстрагуючись від поняття ідеологічного навіювання, звернемося до праць критиків капіталістичної системи, як в економічному так і в соціальному плані. «Суспільне буття і суспільна свідомість — основні категорії історичного матеріалізму, за допомогою яких розкриваються закономірні зв'язки між матеріальним і духовним життям суспільства. К. Маркс і Ф. Енгельс у праці «Німецька ідеологія» дали чітке визначення їх співвідношення: «Свідомість... ніколи не може бути чим-небудь іншим, як усвідомленим буттям..., а буття людей є реальний процес їх життя» [4, 508].

Не зупиняючись на усталеному, хоч і з позицій нинішнього часу, дещо застарілому визначення поняття, звернемося до концепції американського дослідника і видавця Уолтера Ліпмана. Епіграфом до своєї книги «Суспільна думка» Ліпман обрав фрагмент з «Держави» Платона з описом печери у якій бранці змушені все життя спостерігати тільки тіні світу, але не сам світ. Проводячи паралелі із сучасним йому світом американської цивілізації, Ліпман писав, що пізнавальні можливості людини обмежені: людина не може знати все, бути абсолютно поінформованою, тому що навколишнє середовище занадто складне і мінливе. Долаючи різноманітність світу, людина систематизує знання про нього в категорії. Ці категорії, фікції, стереотипи, елементи псевдосередовища, за допомогою яких людина пристосовується до свого оточення. Поведінка людини є реакцією на стимули псевдосередовища.

На нашу думку, якщо апріорі оцінювати приналежність Уолтера Ліпмана до певної філософської течії, то швидше за все це був би неоплатонізм.

За Ліпманом, окремі стереотипи в людській свідомості згодом об'єднуються в системи стереотипів, які постають у вигляді повсякденних укладів, вірувань, навчань, соціальних інститутів і т. д. І так аж до стереотипу, що охоплює всі системи стереотипів і відомого під назвою «соціальна реальність».

Світ, з яким ми змушені мати справу як суб'єкти, залишається за межами досяжності: людина — лише продукт еволюції, який тільки і може

вихопити фрагмент реальності, достатній, щоб «вижити і в потоці часу зловити кілька моментів осяянь і щастя» [5, 24]. Кожна людина зокрема, — переконує дослідник, — може добре знати лише невеликий фрагмент реальності, бути фахівцем або експертом тільки з якихось вузьких проблем.

Таким чином, за Ліпманом, опитування громадської думки не мають сенсу, бо включають в себе питання свідомо більш широкого тематичного спектру. Тому виходить, що на якесь питання продумані та обгрунтовані відповіді можуть давати лише деякі респонденти, компетентні саме в цій проблемі.

До слова. Якщо апріорі залишатися в рамках цієї теорії, добре розбиратися в проблемі, то це означатиме мати більш розгалужену систему стереотипів, адекватну реальності настільки, наскільки більше інтерпретацій категорії мислення стереотипи експерта передбачають. Причому іноді трапляється, що обмежена компетентність в якійсь обмеженій області призводить до гіпертрофії звички втискувати у вузькі рамки стереотипу те, що в нього може бути втиснуте, і відкидати те, що в нього не поміщається.

Критика опитувального методу стає для Ліпмана відправною точкою для поділу розподілу понять на «суспільну думку» та «Суспільну Думку» з великої літери (очевидно не без впливу Ж.-Ж. Руссо з його роботою «Про суспільний договір» — К. В.).

Суспільна думка з маленької літери, а точніше, окремі суспільні думки певних соціальних груп, — це те знання про навколишній світ, яке стосується самих людей або цікаво їм, що впливає з поведінки інших людей або всього того, що називається громадськими подіями (public affairs). У таких випадках люди використовують поширені серед інших людей і запозичені заготовки стереотипних схем, інтерпретацій, моралі і т. д., що направляють гру уяви і власне бачення події, її оцінювання. Суспільна Думка з великої літери — це образ реальності, відповідно якому діють групи людей або індивіди, що учиняють від імені груп, наприклад, державні діячі [5, 49].

Починаючи з цього розмежування, Ліпман вже як соціолог і політолог приступає до критики демократії, ранні теорії якої ще припускають, що самі по собі суспільні думки максимізують суспільну корисність прийнятих політичних рішень. Звідси основне завдання демократії: зробити так, щоб в сучасному суспільстві суспільна Думка формувалася, впливала і враховувалася б розумно і раціонально, чи то у сфері управління, чи то у політиці [5, 57–60].

Згідно в цілому прийнятими різними філософськими і соціологічними школами концепціями, суспільна свідомість разом з індивідуальною утворює те, що зазвичай називають духовністю особистості, суспільства, народу, держави, людства. У системі духовності свідомість індивідів і свідомість

їхніх соціальних спільнот, тобто індивідуальна і суспільна свідомість, становлять діалектичну єдність. Індивідуальна свідомість формується і розвивається під впливом суспільної свідомості, а суспільна свідомість поглиблює свою сутність і поповнює свій зміст за рахунок індивідуальної.

Зрозуміло, що суспільна свідомість за абстрактним обсягом значно перевищує індивідуальну. Проте не є догмою, що суспільна свідомість завжди є правою, скоріше, вона — досить жорстка у прийнятті висновків, що ініціюють подальші дії.

Далеко не всі компоненти суспільної свідомості в їх складній і суперечливій взаємодії, різнорівневому відображенні суспільного буття перетворюються в процесі соціалізації індивіда на його свідомість. Водночас індивідуальна свідомість глибша за суспільну: у підсумку саме вона перетворюється на керівництво діями індивідів. Індивідуальна свідомість може також, хоч і тимчасово, виходити за межі суспільної свідомості. Нові ідеї, як правило, виникають у свідомості індивідів, яких ми вважаємо інтелектуальною суспільною сферою: вчені, журналісти, професіоналів, викладачі, політики. Якщо вони здобувають визнання соціальних спільнот, то поповнюють арсенал суспільної свідомості. Цей процес перетворення індивідуального на суспільне може бути тривалим за часом.

Отже, носієм суспільної свідомості є суспільство, носієм індивідуальної свідомості індивід. Пріоритетним у діалектиці індивідуальної і суспільної свідомості, провідною суперечністю між ними є суспільна свідомість. Нерозуміння відмінності між індивідуальною і суспільною свідомістю — тема досі не розкрита в сучасних гуманітарних дослідженнях, з огляду на складності пріоритетів у визначенні цінностей, що їх народжує суспільна та індивідуальна свідомість.

Крайня точка зору, коли йдеться про пріоритет суспільної свідомості, — відмова від власного погляду на користь загальноприйнятої тенденції. Інша крайність: ігнорування загальноприйнятої концепції, точки зору на користь власної, прагматично-індивідуальної. В останньому випадку все, як правило, зводиться до утопій чи антикультури.

Суспільну свідомість як відображення суспільного буття і самостійне утворення з внутрішньою логікою розвитку у філософії представлено двома основними рівнями: повсякденним і теоретичним. Це положення — результат обгрунтованості та адекватності відображення у свідомості людей суспільного буття і, як правило, називаються буденною свідомістю і теоретичною свідомістю [4].

Як зазначалося вище, з певною мірою умовності, можна говорити про те, що суспільна думка виступає формою реалізацією суспільної свідомості в процесі цивілізаційного розвитку. В такому разі вона виконує цілий ряд функцій. Серед

них основні: оцінювальна, орієнтовна-пізнавальна, виховна, часом: функцію соціального контролю і функцію регламентування.

Усі вони є складовими основної функції регулювання. Суспільна думка впливає не тільки своєю оцінкою, але і визнанням певної цінності, що міститься в ній. Вона орієнтує, виробляє установку на формування певних якостей, лінії поведінки, тобто її ідеологічний вплив несе виховний заряд. Разом з тим вона підтримує одні види відносин, соціальні механізми і відкидає інші, регулюючи тим самим поведінку великих мас людей. У цьому плані можна говорити про захисну, директивну функцію, і всі ці функції тісно пов'язані між собою. При вивченні суспільної думки важливим завданням є вимір рівня її соціальної зрілості. Суспільна думка здобуває зрілість як функціонуюче утворення, проходячи складний шлях розвитку. В остаточному підсумку соціальна зрілість визначається тим, наскільки глибока суспільна думка виражає інтереси спільнот, позитивні тенденції розвитку суспільства. Доречно згадати про відносно нову категорію суспільної свідомості, що нею оперує вітчизняний дослідник С. Даниленко. Він вважає, що: «Громадськість як соціальний феномен у найбільш узагальненому вигляді виступає як група людей, котра так чи інакше пов'язана з життєдіяльністю певної організації чи закладу. Відповідно до ситуативного підходу, запропонованого на початку ХХ ст. американським філософом Д. Дьої, громадськість це – активне соціальне утворення, що в певний момент об'єднало всіх, перед ким стоїть спільна проблема, з метою колективного пошуку шляхів її вирішення» [6, 106].

Безперечно, суспільна думка є продуктом діяльності громадськості, про яку пише вітчизняний дослідник. Проте сама громадськість як об'єднання свідомих громадян, може виникнути лише на основі певної ідеї, досягнути яку може лише цивілізована, зріла спільнота. У спеціальній літературі пропонуються різні набори показників так званої «зрілості суспільства». Проте досі не визначено критерій, що допомагає відбирати показники. За найбільш оптимальними функціями таким критерієм може стати глибина і повнота реалізації функцій суспільної думки. Однак, будь-яка теорія передбачає наявність практичної реалізації проекту. Тому говорити про «зрілість суспільства», в якому сформувалася позитивна «суспільна думка», можна лише з точки зору історичного осмислення даної епохи.

В ідеалі, в сучасному суспільстві, показником повноти і найбільшої ефективності суспільної думки може виступити поняття соціальної спрямованості. Думки щодо соціальної спрямованості можуть бути різноплановими: консервативними і новаторськими, позитивними і негативними і т. д. Показником може виступати лише компетентність, інтенсивність, стабільність процесу, що впливає на його результативність.

Розвиток суспільної думки залежить від багатьох факторів, що діють на мікро- і макrorівнях. Це – стан соціально-економічних процесів і політичних відносин у країні, моральна атмосфера, кризовий характер свідомості, рівень зрілості конкретних соціальних груп і багато іншого. У сучасних умовах загальною тенденцією розвитку є:

– зростання залежності процесу інституціоналізації суспільної думки, її ефективності від розвитку демократії;

– посилення взаємозв'язку суспільної думки і ЗМК.

На відміну від настрою, суспільна думка включає не тільки масові відчуття, переживання, соціальні почуття, але і раціональне (свідоме вираження інтересів), і суспільні вольові спонукання. Вважається, що суспільна думка – це стійке емоційно-вольове відношення.

Існує багато можливостей визначити стан суспільної свідомості, суспільної думки на той чи інший момент розвитку конкретного суспільства. Стосовно ЗМК, то всі ці можливості базуються на таких специфічних методах дослідження, як соціологія, опити волонтерів, аналіз читацьких листів, читка блогів, аналіз соціальних мереж і т. д. Це – не зважаючи на досить умовний результат і полеміку щодо ефективності використання окремих емпіричних джерел: соціальних мереж, приміром. Все ж з певною мірою достовірності можемо говорити про досить ґрунтовне вивчення через ЗМК і завдяки ЗМК зрізу суспільної свідомості, суспільних настроїв тощо.

Зовсім інша річ, коли йдеться про стан аналізу масової свідомості, що різниться від суспільної свідомості, насамперед своєю не прогнозованістю, не виваженістю, навіть – примхливістю.

«Прийнято говорити, що на формування масових настроїв впливає реальність (соціальні, економічні, політичні умови життя), яка безпосередньо діє на людей і змінює можливості реалізації домагань, бажань, хотінь і віртуальна дійсність (пропаганда, ідеологія, реклама, журналістика і т. д.), яка через масову комунікацію впливає на свідомість громадян, маніпулюючи домаганнями і бажаннями, потребами людей» [7, 61].

Розширена цитата із книги українського науковця В. Різуна черговий раз свідчить на користь вищенаведеної тези. Автор наукової розробки максимально конкретизує основні положення викладеного. На думку В. Різуна, оригінальним є суб'єктно-суб'єктний підхід до масової комунікації, коли враховуються проблеми аудиторії. Саме від ЗМІ залежить, чи будуть респонденти жити в ілюзорно-уявному світі, чи задоволення, отримане від неправдивою або не досить правдивою інформації дозволить їм заспокоїтися, не шукати правдивої відповіді на питання. Науковець підсумовує все досить песимістичним висновком, що віртуальний

світ може й відповідати реальному. Останнє залежить від ролі, яку ЗМІ виконують у суспільстві, і від того, кому вони служать [7, 61].

Вихід із цієї складної ситуації, запропонував інший український науковець В. Владимиров. Інформацію, її сприймання, він розглядає як відбиття фрагменту реального світу у внутрішньому світові людини [8, 34]. В.Владимиров представляє власну 5-етапну схему подолання «інформаційної невизначеності» у процесі масового розуміння:

- 1) відняття інформації від незнання (хаосу);
- 2) настання індивідуального розуміння;
- 3) створення знака й його наступне розуміння спочатку в індивідуальній (джерела інформації), потім у журналістській, далі в індивідуальній читацькій і, нарешті, у масовій свідомості;
- 4) послідовна інтерпретація нового знання спочатку джерелом інформації, потім журналістом, далі – окремим читачем і, врешті, масовою аудиторією;
- 5) подолання перешкод на шляху розуміння інформації та її остаточна верифікація у сфері масової свідомості [8, 8].

Звичайно, концепція відомого дослідника дещо ускладнена, але коли йдеться про таку складну категорію, як інформації і особливості її сприйняття на рівні суспільної, а ще раніше – масової свідомості, то говорити про полегшений варіант виходу з кризи не доводиться.

«Сучасний світ має один ганж, позбутися якого практично неможливо; якщо людство створило масову комунікацію як індустрію, виробництво, то воно саме стало заручником масифікації, воно приречено себе на продукування масових настроїв інститутами масової комунікації і «споживання» їх» [7, 62-63].

Загальновідомо, що Помаранчева революція стала за часи відносної економічної стабільності. Чи була вона яскравим виявом того явища, що його в спеціальній літературі називають «суспільною свідомістю»? Чи, навпаки, події Помаранчевої революції слід розцінювати як вмилу маніпуляцію, в тому числі і завдяки Інтернету, масою, натовпом? Питання, відповідь на яке буде суб'єктивним до того часу, поки відповідь даватимуть політики, чи куплені політиками журналісти.

Складне явище суспільної свідомості практично не включається в систему дефініцій, більше того, природа цього соціального явища настільки мінлива і гнучка, що саме поняття може бути пояснене лише із залученням додаткового понятійного апарату.

В зв'язку з цим закономірно виникає наступне питання: наскільки, за умови, звісно, що й Інтернет і «комунікаційні підсистеми» українських науковців сформулюють суспільну думку, суспільну мораль – все це відповідатиме стандартами принаймні сучасної європейської демократії?

На цю проблему існують безліч точок зору, приведемо лише діаметрально протилежні. Перша

належить «ревізіоністу» Йозефу Шумпетеру, який разом із послідовниками-плюралістами, закликав всіх розглядати «демократію як такий інституціональний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди набувають можливостей приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців [9, 15]. Критики плюралістів, невдало названі «неоелістами», у відповіді вказали, що таке бачення демократії є занадто не амбітним, по суті, елітистським, що уява про здатність і можливості влади тут занадто вузька, як і саме поняття влади.

Власне, досить формальна дискусія в основному американських вчених зводиться до теорії героїв, або, в інтерпретації американських дослідників, до культу певного співтовариства, об'єднаного спільним товариством і капіталом.

Протилежна і досить ортодоксальна точка зору належить Антоніо Грамші, італійському лідеру лівих сил. В своїх досі маловідомих широкому загалу на всьому пострадянському просторі, «Тюремних зошитах» розробляючи теорію гегемонізму певного класу чи прошарку населення, Грамші зробив спробу відповіді на питання: чим забезпечується соціальний мир і згода при капіталістичній експлуатації за умов демократії? Відповідь Антоніо Грамші викликала гостру полеміку в 60-х рр. минулого сторіччя серед фахівців з суспільної свідомості: політиків, соціологів і соціальних психологів [9, 17]. Згідно однієї з версій, що мала роз'яснити теорію Грамші, «в сучасних суспільних формаціях Заходу саме «культура» чи «ідеологія» являють собою засіб класового панування, забезпечуючи його згодою» [9, 17]. Але далі слідує несподіваний висновок: триває цей процес через «монополізацію буржуазію ідеологічних апаратів».

Як писав один із дослідників Грамші: «він ухопився за ідею, що була маргінальною (чи, в усякому разі, знаходилася в зародковому стані) у більш ранній думці марксизму, розкрив її можливості і зробив центральною ідеєю своєї власної думки. Переорієнтувавши, таким чином, марксистський аналіз, спрямувавши його в довгий час занедбану, забуту Сферу ідей, цінностей і вірувань. Точніше, він віднайшов те, згодом стало головною темою другого покоління марксистів-гегельянців: процес інтернаціоналізації буржуазних відносин і, як наслідок, скорочення революційних можливостей» [9, 17].

Знайомлячись з ґрунтовними працями Антоніо Грамші, можна дійти до висновку, що коли у Грамші йдеться про згоду, то розуміє під цим поняттям психологічний стан, що передбачає кожним індивідом коли не свідоме, о, в усякому разі, підсвідоме прийняття ситуації, що склалася в суспільстві. Більше того, «згода, що лежить в основі капіталістичних взаємовідносин, формується не лише за рахунок індивідуальних настроїв, а й

за рахунок характерних особливостей поведінки організацій» [9, 17].

Іншими словами, коли приклад ефективності впливу на суспільну свідомість через Інтернет брати сучасне українське суспільство, одночасно «атомізоване» на зразок розвинених демократій Заходу і дещо патріархальне, за менталітетом схильне до колективізму — то слід враховувати: досягнення громадської згоди шляхом впливу будь-якого механізму — малоімовірно.

Висновки. У повсякденній прагматичній роботі вітчизняним журналістам і видавцям доводиться практично щодня оперувати термінами «суспільна свідомість», «масова свідомість», «громадянська позиція особистості» тощо. У вітчизняних, як і зарубіжних науковців немає згоди щодо класифікації цих понять, відсутні усталені дефініції. Все це значно ускладнює діяльність практиків і, зрештою, веде до хибної інтерпретації громадсько-значимих подій в текстовому чи аудіовізуальному матеріалі. Більше того, нерозуміння важливого соціального феномену, яким є, по суті, суспільна свідомість, яка де-факто стала панівною в Україні після Революції Гідності, змінивши масову свідомість «Дома-2», може спричинити і соціальний катаклізм.

Інтернет у формі соціальних мереж і політичних сайтів, порталів відіграє чи не вирішальну роль у вирішенні цього питання. Зрозуміло, що утилітарність блогосфери не може стати місцем компетентного наукового обговорення проблеми розвитку суспільної свідомості. Проте фахові інтернет-портали і інтернет-сайти могли б слугувати площадкою для подібної дискусії, в якій би взяли участь як науковці, так і видавці, журналісти. Сподіваємося, що представлена наукова стаття може послужити початком подібної дискусії.

Подяки. Хочу висловити подяки колективу Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також своїм консультантам, моїм викладачам: професорам та І. С. Паримському, В. В. Різуну за фахову консультацію, моральну підтримку.

Список літератури:

1. Василенко Е. С. Политическое сознание, его структура и реформирование в условиях развитого социалистического общества : дис. ...канд. филос. наук : 09.00.03 / Василенко Евгения Сергеевна. — К., 1980. — 190 с.
2. Дэвис Н. История Европы / Норман Дэвис ; [пер. с англ. Т. Менской]. — М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. — 943 с.
3. Чічановський А. А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем : підручник / А. А. Чічановський, О.Г. Старіш. — К. : Грамота, 2010. — 568 с.

4. *Філософія* : підручник / ред. О. П. Сидоренко. — К.: Знання, 2008. — 891 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
5. Липпман У. Общественное мнение / Уолтер Липпман; [пер. с англ. Т. Барчунова]. — М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. — 384 с.
6. Даниленко С. Громадянський вимір комунікаційної революції: Модернізація суспільних комунікацій від друкарського верстата до соціальних мереж : [монографія] / С. Даниленко. — К. : ІМВ, 2010. — 310 с.
7. Різун В. В. Теорія масової комунікації : [підруч. для студ. галузі 0303 «Журналістика та інформація»] [Електронний ресурс] / В. В. Різун. — К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. — 260 с. — Режим доступу до підруч. : http://journalib.univ.kiev.ua/Teoriya_mas_com.pdf.
8. Владимиров В. М. Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння / В. М. Владимиров. — К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики, 2003. — 220 с
9. Льюкс С. Власть: Радикальный взгляд / Стивен Льюкс; [перевод с английского А. Кырлежева]. — М. : ГУ ВШЭ, 2010. — 240 с.

References:

1. Vasilenko E. S. Politicheskoe soznanie, ego struktura i reformirovanie v usloviyah razvitogo socialisticheskogo obshhestva : dis. ...kand. filoz. nauk : 09.00.03 / Vasilenko Evgeniya Sergeevna. — K., 1980. — 190 s.
2. Djevis N. Istorija Evropy / Norman Djevis ; [per. c angl. T. Menskoj]. — M. : AST : Tranzitkniga, 2005. — 943 s.
3. Chichanovs'kyi A.A. Informatsiyni protsesy v strukturi svitovykh komunikatsiynykh system : pidruchnyk / A. A. Chichanovs'kyi, O.H. Starish. — K. : Hramota, 2010. — 568 s.
4. *Filosofiya* : pidruchnyk / red. O. P. Sydorenko. — K.: Znannya, 2008. — 891 s. — (Vyshcha osvita XXI stolit'ya).
5. Lippman U. Obshhestvennoe mnenie / Uolter Lippman ; [per. s angl. T. Barchunova]. — M. : Institut Fonda «Obshhestvennoe mnenie», 2004. — 384 s.
6. Danylenko S. Hromadyans'kyi vymir komunikatsiynoyi revolyutsiyi: Modernizatsiya suspil'nykh komunikatsiy vid drukars'koho verstata do sotsial'nykh merezh : [monohrafiya] / S. Danylenko. — K. : IMV, 2010. — 310 s.
7. Rizun V. V. Teoriya masovoyi komunikatsiyi : [pidruch. dlya stud. haluzi 0303 «Zhurnalistyka ta informatsiya»] [Elektronnyy resurs] / V. V. Rizun. — K. : Vydavnychyy tsentr «Prosvita», 2008. — 260 s. — Rezhym dostupu do pidruch. : http://journalib.univ.kiev.ua/Teoriya_mas_com.pdf.
8. Vladymyrov V. M. Zhurnalistyka, osoba, suspil'stvo: problema rozuminnya / V. M. Vladymyrov. — K. : Kyivivs'kyi natsional'nyy un-t im. Tarasa Shevchenka. Instytut zhurnalistyky, 2003. — 220 s.
9. L'juks S. Vlast': Radikal'nyj vzgljad / Stiven L'juks; [perevod s anglijskogo A. Kyrlezheva]. — M. : GU VShJe, 2010. — 240 s.

Подано до редакції: 15. 02. 2015 р.

